

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî
Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Hazırlayan
Prof. Dr. Ahmet Kartal

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî

Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Yayına Hazırlayan
Ahmet Kartal

Koordinatör
Derya Aydın

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizampaj
Çelebi Şenel

1. Baskı, 2014 İstanbul

Baskı Cilt

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15
Topkapı/İSTANBUL

Sertifika No: 19492

Yapım

DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
Bab-ı Ali Yokuşu, Cemal Nadir Sk. B.Milas Han
No: 24/114 Sirkeci/İstanbul Tel: (0212) 520 27 19

Dr. Ömer MÜFTÜOĞLU

Afyonkarahisar, 1973 doğumlu. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1995'te mezun oldu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde, Tefsir Anabilim Dalında 1999'da yüksek lisansını, 2004'te de doktorasını bitirdi. 1995-1999 yılları arasında Eskişehir'de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yaptı. 1999'dan bu yana Eskişehir Osman-gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde görev yapıyor. Kuruluşundan itibaren İlahiyat Fakültesi'nin eğitim-öğretime başlamasında, ikinci öğretim ve yüksek lisans programlarının açılmasında aktif görevler aldı. Fakülte adına birçok etkinliğin düzenlenmesini üstlendi. Yerel ve ulusal kanallarda çok sayıda televizyon programı yaptı, çeşitli platformlarda İlahiyat Fakültesini temsil etti. Değişik konularda çok sayıda bildiri ve makalesi yanında "Kur'an'da Hz. Lut ve Kavmi", "Beş Vakit Kılmıyorum Diye Bıraktım", "Dinin Bağlayıcılığı ve İnsanın Özgürlüğü" ve "Bugünün Müslümanının Kur'an'la İletişimi" isimli dört kitabı yayınlanmıştır.

Bir Müfessirin Kelamullah Karşısındaki Konumunu Tefsirinin İsmi Üzerinden Belirleme Denemesi: Mâturîdî'nin "Te'vîlâtü Ehli's-Sunne"si

Kur'an mesajının anlamına dair çalışmalar bugünün ilim dünyasında "tefsir" üst başlığı altında sürdürülmektedir. Bu anlama faaliyetinin tarihine "tefsir tarihi", usulüne "tefsir usulü", bir konuyu Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde ele alıp incelemeye "konulu tefsir" denmektedir. Bunun yanında Peygamber Efendimizin vefatıyla birlikte başlayan Kur'an'ı anlama çabasının adına, uzunca sayılabilecek bir süre "tefsir" konmamış, bunun yerine bir başka kelime tercih edilmiştir. "Te'vil" kelimesi, yapılan işin özeti olarak ilk dönem müfessirlerinin eserlerine de yansıtıkları bu tercihte kullanılan kavram olmuştur.

İmâm Mâturîdî (ö.333/944) de bugün "tefsir külliyatı" içinde önemli bir yeri olan Kur'an tefsirini, içinde "tefsir" geçen bir ifadeyle adlandırmamıştır. Onun tefsirinin ismi; "Te'vîlâtü Ehli's-Sunne"dir. Zira İmâm Mâturîdî'ye göre yapılan işin adı "tefsir" değil "tevil"dir. "Te'vîlâtü Ehli's-Sunne"nin mukaddimesinde bu tercihinin sebebini açıklayan Mâturîdî, aslında kendi

dönemine kadar gelen ulemanın tercihleriyle örtüşen bir isimlendirme yapmaktadır.

Bu bildiride, bir müfessirin Allah'ın kelâmı karşısındaki kendini nasıl konumlandığı, Mâturîdî'nin eserine verdiği isim örneği üzerinden okunmaya çalışılacaktır. Bu okuma esnasında özellikle birbiri yerine alternatif olan iki kelime te'vil ile tefsirin ayrılık noktaları ve tefsir yerine te'vilin kullanılma gerekçesi Mâturîdî'nin izahıyla ele alınacaktır. Ayrıca vefat tarihleri, Mâturîdî'nin vefat tarihi olan hicri 333'den önceki müfessirlerin, eserlerine verdikleri isimler üzerinde bir inceleme yapılarak bu tercihin arka planı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Giriş

İsimplendirme, isim verilecek varlıkla onu isimlendirmeye niyetlenen kişinin aralarındaki irtibat şeklini, birbirlerine karşı konumlarını, isimlendirilen varlığın algılanma biçimini ve son olarak isimlendirme yapanın hayatında müsemmanın yer alış keyfiyetini ortaya koyan bir faaliyettir. "Kâğıt havlu" isimlendirmesi, hem müsemmanın menşei hem de kullanım yeri hakkında, duyanın zihninde istifham bırakmayacak derecede açık bir isimlendirmedir.

Davranışların adı konurken de insan zihni buna benzer şekilde çalışır. Adı konacak davranışın, isimlendirmeyi yapacak zihinde algılanış biçimi isimlendirmeye etki eder. O algıya uygun bir isim seçilir.

Kur'an'ı anlama konumundaki yani "özne" durumundaki insanın, kendisini anlamaya çalıştığı metinle ilişkisi, bu anlamaları ifade etmek üzere hazırlayacağı esere vereceği ismine etki edecek bir ilişkidir. Kelamullah karşısında onu anlamaya niyetli öznenin durumu ve Kelamullah ile onu anlama çabasına girenin ilişki biçimleri öncesinde öznenin kendini nereye konumlandığı, bu isimlendirmeyi etkileyecektir.

Vahye ilk olarak sesiyle hayat veren ve sonra onun tebliğine ve tebyinine bütün bir hayatı boyunca devam eden, böylelikle de ilahi mesajın en mükemmel alıcısı olan Peygamber Efendimizin ardından, onun bırakıp gittiği mesaj, ona ilk hayatietini sesiyle bahşeden Peygamberimizin sesinden mahrum kalmıştır. Mesajı seslendirme işi, onu okuyacak olana düşecektir. Anlayıp hayatına tatbik etmek yahut okuyunca hâsıl olacak sevaptan faydalanmak ya da bu ikisi dışındaki bir başka amaçla okumaya niyetlenen okuyucu, mesaja kendi sesini katacaktır.

Böylece kişi, Allah'ın mesajını, kendi seslendirmeyle kendine duyurmaya çalışacaktır. Bir anlamda

okuyucu kendi sesini kendine işittirmeye çalışmaktadır. Amaç sadece sesi işitmek elbette değildir. İşitilen sesin ortaya koyduğu mesaj, onu seslendirenin anlamasına yine kendisi tarafından sunulmaktadır. İşte konumlandırmanın yapıldığı kısım burasıdır. Okuyan, seslendiren, anlamaya çalıştığı bu mesajın karşısında kendisini ne olarak konumlandırmaktadır? Allah'ın kelâmının ne demek istediğini ortaya koyarken kendi birikimini ne ölçüde devreye sokacak, mesajdan anlamadıklarını anlama konusunda nerele başvuracaktır?

Müfessirin konumu, Kelamullah'ı anlamaya çalışırken kendine tanıdığı özgürlük veya tanımadığı kısıtlılık, anlama faaliyetinde nelere ne kadar başvuracağı, kendisinin bu çaba içerisinde buldukları karşısındaki tercih salahiyeti gibi konular onun tefsirini isimlendirmesine de elbette yansıtacaktır.

İlk dönem müfessirlerinden itibaren günümüze kadar müfessirlerin tefsirlerine koydukları isimlerden, onların Allah Kelâmı ile ilişkilerinin tespit edilebileceği düşüncesi bu bildirinin temel saikidir. Dolayısıyla şimdi ilk örneklerden başlayarak bu isimlendirmenin nasıl yapıldığına dair bir inceleme yapılacaktır.

Kur'an'ın Anlamıyla İlgili Eser Sahiplerinin İsimlendirme Hassasiyetleri

Bu bildiride, vefat tarihleri itibarıyla İmâm Mâturîdî'den önceki müelliflerin, Kur'an tefsiri ile ilgili çalışmalarına ne isim verdikleri aşağıya alınan örnekler üzerinden incelenecektir. Vefat tarihleri h.333/944'e kadar olan bazı müfessirlerin tefsirlerine verdikleri isimler, bir tablo halinde aşağıya alınmıştır.

	MÜFESSİRİN ADI	VEFAT TARİHİ	TEFSİRİN ADI
1	İmam Şâfi	204/819	Ahkâmu'l-Kur'an
2	El-Ferrâ	206/822	Meâni'l-Kur'an
3	Ebü Ubeyde	209/825	Mecâzu'l-Kur'an
4	Ahfeşu'l-Evsat	215/831	Meâni'l-Kur'an
5	Kâsım b. Selâm	223/839	Çaribu'l-Kur'an, Meâni'l-Kur'an
6	Ebu'l-Hasen el-Mervezi	244/858	Ahkâmu'l-Kur'an
7	İbn Abdî'l-Hakem	268/882	Ahkâmu'l-Kur'an
8	İbn Kuteybe	276/889	Te'vilu Muşkili'l-Kur'an
9	İsmail b. İshak	282/895	Ahkâmu'l-Kur'an, Meâni'l-Kur'an
10	El-Muberrid	286/901	Meâni'l-Kur'an
11	Es-Sa'lebi	291/904	Meâni'l-Kur'an, Çaribu'l-Kur'an, İ'râbu'l-Kur'an

12	Taberî	310/922	Câmiu'l- Beyân an Te'vil-i Âyil-Kur'ân
13	Ebû İshâk ez-Zeccâc	311/923	Meâni'l-Kur'ân
14	İbnu'l-Hayyât	320/932	Meâni'l-Kur'ân
15	İbnu'l-Hayyât	320/932	Meâni'l-Kur'ân
16	İbnu'l-Keysân	320/932	Meâni'l-Kur'ân
17	Ebû Cafer et-Tehâvî	321/933	Ahkâmü'l-Kur'ân
18	Ebu Zeyd el-Belhî	322/934	Kitâbu Kevârihi'l-Kur'ân
19	Ebu Muslim Muhammed	323/935	Câmiu't-Te'villi Muhkemi't-Tenzil

Yukarıya alınan 19 örnekte öne çıkan isimlendirme “Meâni'l-Kur'ân”dır. Bu tabirle, eserin telif edildiği zaman diliminde yaşayan insanların bilmeme ihtimalleri olan bazı Kur'an kelime ve ifadelerinin müfessir tarafından açıklanması kastedilmektedir. “Meâni'l-Kur'ân” ismiyle oluşturulan tefsirlerin, Kur'an'ın bütün kelime veya cümlelerine dair açıklamalar içermediği, bazı yerlerin açıklandığı, zaten bu işle uğraşanların bildiği detaylardır.

Ahkâmü'l-Kur'ân ve Ğarîbu'l-Kur'ân şeklindeki isimlendirmeler de o dönemde tefsir yazarların eserlerine verdikleri isimlerden iki tanesi olarak öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisinde müfessir kendisini Kur'an'ın ahkâm içeren ayetlerini anlamaya çalışan birisi olarak konumlandırırken, ikincisinde ise, o tefsirin yazıldığı dönemde yaşayan ve Kur'an'ın anlamına yoğunlaşanların anlamama ihtimalleri olan kelimeleri açıklamaya yoğunlaşan müfessirin bazı kelimeleri açıklamaya kendisini konumlandığı ortadadır.

Yukarıdaki tabloda dikkat çeken bir başka isimlendirme de Te'vil kelimesiyle yapılan isimlendirmedir. İbn Kuteybe (ö.h.276), Taberî (ö.h.310) ve Ebu Muslim Muhammed (ö.h.323) eserlerinin isimlendirmesinde kendi konumlarını da anlatan “Te'vil” kelimesini tercih etmişlerdir. Nitekim birazdan üzerinde konuşacağımız İmâm Mâturîdî (ö.333/944) de eserine; “Te'vilâtu Ehli's-Sunne” ismini vermiştir.

Rasulullah Efendimizin vefatından sonra eser vermek suretiyle sürdürülen tefsir faaliyetinin Mâturîdî'nin vefatına kadar olan dönemde müellefat sahiplerinin eserlerine “Kur'an'ın tefsiri” anlamına gelecek bir isimlendirme yapmaktan kaçındıkları yukarıdaki örnekler yardımıyla görülmektedir. Son 40-50 yıllık süreç içerisinde tefsir alanında çalışma yapanların, ilk dönem ravilerinden gelen nakillerle oluşturdukları çalışmalara “Tefsir” demelerini bu belirlemeden ayrı tutuyoruz. Zira kendilerinden Kur'an ayetlerinin

tefsirine dair rivayette bulunulan şahıslar, adına “Tefsir” koyarak bir eser kaleme almamışlardır. Onlardan gelen rivayetlerin, “Tefsiru'l-Filan” adıyla yayınlanması bizi yanlış bir düşünceye sevk etmemelidir.

Örnek olarak İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerin toplandığı ve “Sahîfetu Ali b. Ebî Talha” ismiyle meşhur çalışma, Râşid Abdü'l-Mun'im er-Racel tarafından tahkikli ve tahrirci olarak “Tefsiru İbn Abbâs” adıyla neşredilmiştir.¹

Bu bağlamda bir diğer örnek “Tefsiru Dahhâk” ismiyle iki cilt halinde yayınlanan çalışmadır. Ebu'l-Kâsım künyeli, Ebu Muhammed el-Horasânî'nin h.20 yılında Belh'de doğduğu ve h.105'de Horasan'da vefat ettiği bilinir.² Bu şahıstan gelen tefsir rivayetlerini Muhammed Şükrü Ahmed ez-Zâveyyetî, Ezher Üniversitesinde doktora tezi olarak toplamış, tahkikli olarak inceleyip “Tefsiru Dahhâk” adıyla bastırmıştır. Dolayısıyla esere “Tefsir” ismini veren, kendisinden rivayetlerin yapıldığı Dahhâk değil, derlemeyi yapan doktora öğrencisidir.

Konuyla ilgili üçüncü örneği de h.102 vefat tarihli Mucâhid b. Cebr'den gelen rivayetleri toplayıp tahkikli bir şekilde yayınlayan Muhammed Abdü's-Selâm Ebu'n-Nîl'in yaptığı isimlendirme üzerinden verebiliriz. Bu şahıs da yayınladığı esere “Tefsiru'l-İmâm Mucâhid b. Cebr” ismini vermiştir.³

Tefsir ve Te'vil kelimeleri mastar halleriyle yanlarına “etmek” yardımcı fiiliyle kullanıldıklarında, birbirleriyle anlamdaş gibi görünseler de isimlendirmeyi yapanın zihninde farklı anlamlara karşılık gelirler. Bilinen karşılığıyla “Tefsir”; üzeri örtülü olan bir şeyin üzerini açmak, keşfetmek, izhar etmek, aydınlatmak demektir. Bu karşılıklara göre, tefsiri yapılacak şey her ne ise onun üzerinin örtülü, o zamana kadar keşfedilmemiş, ortaya çıkartılmamış ve karanlıkta kalmış olması gerekir. İnsanların çoğunluğu tarafından bilinmeyen, anlamı kapalı kalmış, keşfedilmemiş, manasındaki inceliklere ulaşamadığı için adeta karanlıkta kalmış bir şeyin tefsiri olabilir. Zira isimlendirme bu parametreler dikkate alınarak yapılmaktadır.

“Te'vil”e gelince; ilk haline, evveline dönmek, bir işi asıl varacağı yere vardırarak karşılıkları için kullanılır. O halde ilk halinden sonraki haline gelinceye kadar değişime uğramış, önceki şekli gibi olmayan, aslına dönmesi gerekli bir hale dönüşmüş bir durum olmalıdır ki bunun te'vili yapılabilir.

Gerek tefsir, gerekse te'vil kelimeleri Kur'an ayetleri için kullanılan ve onların anlamlarına ulaşmaya çalışanların faaliyetlerini ifade etmek üzere üretilen terimlerdir. Dolayısıyla bunlardan her ikisi de kullananların Kur'an ayetleriyle ilişki biçimlerini ve yaklaşım tarzlarını, ne yapmak istediklerini ortaya koyması bakımından somut sonuçlar ortaya çıkmasını sağlar.

Kur'an ayetleri üzerinde yapılan işi, "okuyucu" düzeyinde takip edenler için bu iki kelimenin birbiriyle anlamdaş sayılmalarında bir mahzur görülmebilir ancak okuyucuya, onların okuyacağı metin hazırlayanların Kur'an ayetleri üzerinden yaptıkları çalışmanın adını koyarken bu iki terimden hangisini tercih ettikleri son derece dikkate değerdir. Zira bu işi yapanlar bu ayırımın farkındadırlar ve yaptıkları işi, niyetlerine ve yaklaşım tarzlarına göre isimlendirmek onların bilinçli yaptıkları bir iştir.

Te'vil'den Tefsir'e

Kur'an'ı anlama faaliyetinin adının ilk dönemlerde farklı bir kelime, sonradan farklı bir kelime ile isimlendirilmesinin önemli sebepleri olmalıdır. Zira isimlendirmeyi yapanlar sıradan bir iş yapmadıklarının farkındadırlar. Yukarıdaki tabloda ismi zikredilenler olsun yahut İmâm Mâturîdî olsun, "tefsir" demek yerine "te'vil" diyorlarsa bu tercihin gerekçelerinin araştırılması gerekir.

Te'vil ile Tefsir'in birbirinden farklı iki faaliyet olduğu ve bunları yapanların aslında ne yaptıklarına dair özellikle seksenli yıllarda yapılan lisansüstü düzeydeki tefsir anabilim dalı tezlerinin girişlerinde hususi başlıklar bulmak mümkündür.⁴ Bu başlıklar altında tefsir ile te'vil arasındaki fark ortaya konmadan önce bu iki kavramın hangi faaliyetlere karşılık kullanıldıklarına dair açıklamalar yer alır. Bu açıklamaların çoğu şu temel kabulü aktarır:

Tefsir; açıklamak ve keşfetmek demektir. Bir lafızla kastedilen muradı, anlamı ortaya koymaktır, izahıdır, açıklamadır. Te'vil ise; bir şeyin aslına dönmektir, sözün anlamları içinde ilkine dönüştür, bu mananın üzerinde düşündürmektir (tedebbür).⁵

Bu genel açıklamalar, yapılan işin mahiyetini ortaya koymak adına bize fazla bir katkı sağlamamaktadır. İmâm Mâturîdî'nin konuyla ilgili belirlemesi, neticeyi tam olarak ortaya koyması adına son derece değerlidir. İmâm Mâturîdî tefsir-te'vil hususunda şu çarpıcı tespiti yapar:

"Tefsir, sahabenin yaptığı işin adıdır te'vil ise fakihlerin. Bunun anlamı şudur: Sahabi, ayetlerin inişine

şahitlik etmiştir, onlar hakkında Kur'an ayet(ler)inin nazil olduğu olayı bilirler. Ayetin tefsiri, anlamın belirlenmesi ve anlamın o olduğuna şahadet edilmesi adına son derece önemli bir iştir. Bu, muradın gerçekten kendisidir. Bir olaya şahit olmak gibidir. Hakında bilgi sahibi olundandan başka bir şey için onu biliyor gibi davranılmaz. Bu konuda şöyle denilmiştir: "Kim Kur'an'ı kendi canının istediği gibi açıklamaya kalkıştırsa cehennemdeki yerine hazırlansın" Zira canının istediği gibi ayeti açıklayan kimse Allah'ı bu yaptığına şahit tutmuş gibi olur."⁶

İmâm Mâturîdî, yukarıdaki kendi beyanında, tefsiri sadece sahabenin yapabileceğini ifade etmektedir. İmâm Mâturîdî'ye göre tefsir yapmak Sahabe'nin yetkisindedir. Onlardan başkasının tefsir yapma selahiyeti yoktur. Sahabeyi tefsir yapmaya ehil kılan şey de onların ayetlerin nüzulüne şahitlik etmiş olmalarıdır. Burada sahabenin geniş tanımında bir daraltma yapılabilir. Geniş tanıma göre; iman etmiş olarak Rasulullah Efendimizi gören ve Müslüman olarak ölen kişi de sahabe sayılmaktadır.⁷ İmâm Mâturîdî'nin tespitine göre ise madem ki sahabeyi tefsire ehil kılan şey onların ayetlerin nüzulüne şahitlik etmeleridir, o halde tersinden bir söylemle; ayetlerin nüzulüne şahitlik etmeyen kişi sahabe sayılmayacağı gibi tefsire ehil de değildir. Bu çıkarım, geniş tanımda sahabe sayılan ancak ayetlerin nüzulüne şahitlik etmeyen kişiler dışında ne tabiidenden birinin ne de bir başkasının tefsir yapma yetkisi yoktur.

İmâm Mâturîdî, açıklamalarını şöyle sürdürür: "Te'vil'e gelince; bir işin sonucunu beyan etmektir. Âle/ آل Yeûlu/ يؤول'den türemiştir ve "dönmek" demektir. Ebu Zeyd'in de dile getirdiği üzere bunun anlamı şudur: Eğer anlamına dönüşün yapılacağı kelam, Allah kelamının dışında başka bir kelam olursa, bu durumda anlam, kelimenin sözlük karşılıklarından birisi olarak belirlenebilir. Yapılan bu işe de anlamın muhtemel karşılıklardan birine döndürülmesi denir. Tefsirde olduğu gibi bu türden bir anlam belirleme faaliyetinde (ki buna te'vil denir) kesinlik yoktur. Allah Teâlâ da zaten bu duruma şahit tutulmaz. Muradın kesinlikle o verilen anlam olduğu iddia edilmez. Allah bu sözyle kesin olarak bunu kastetti gibi bir belirlemede bulunulmaz. Anlam, götürülmesi muhtemel manalardan birisine yönlendirildi, denir. Bu, insanın söylediği bir tercihtir. O kelimenin asıl anlamının o olup olmadığı konusundaki kesin muradı Allah bilir."

İmâm Mâturîdî, bu söylediklerini ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ lafzı üzerinde örneklendirir. Kur'an'daki bir ifadenin tefsirinin ya da te'vilinin nasıl yapıldığı ve sonucunun ne olduğunun örneği şöyledir: "Tefsir yapanlar, Rabbiniz Teâlâ'nın ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ lafzının anlamı ile ilgili olarak farklı görüşler ortaya koydular. Bir kısmı Allah Teâlâ'nın kendi kendine hamd ettiğini söylediler. Bir diğer kısmı O'nun kendisine hamd edilmesini istediğini ifade ettiler. Her kim ki Allah bu ifadeyle şunu kastetti, bunu kastetti derse o kişi o ifadeyi tefsir etmiş olur. Te'vilin ne olduğuna gelince; Te'vil şöyle demektir: Hamd kelimesi sena ve medh olarak açıklanabilir, aynı zamanda Allah'a şükür anlamına da gelebilir. Burada murad edilen şeyin kesin olarak ne olduğunu Allah Teâlâ kendisi bilir."⁸

Görüldüğü üzere tefsirde bir kesin belirleme, te'vilde ise muhtemel anlamların sayılıp birine ağırlık verme vardır. Te'vilde kesin belirleme yoktur. Te'vil'i tefsirden ayıran önemli bir başka fark ise, tefsiri ya da te'vili yapılan ifadenin kesin anlamı üzerinde konuşurken yapılan ayırımdır. Tefsirde Allah'ın kastettiği anlam açıkça ifade edilirken te'vilde muhtemel manalar sıralanır ve Allah Teâlâ'nın bu anlamlardan hangisini kastettiğini sadece O'nun bileceği açıkça ifade edilir.

Sonuç

Tarih boyunca Kur'an'ı anlama faaliyeti içinde; anlayanın konumu dikkate alınarak ortaya konulan eserlerin isimleri üzerinden bir inceleme yapıldığında, İmâm Mâturîdî'ye (ö.333/944) kadar yaşayan müfessirlerin kendi yaptıkları işi "tefsir" olarak isimlendirmedikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Bu tarihe kadar yapılan ve bizim bugün hepsini tefsir külliyyatının nadide örnekleri olarak kabul ettiğimiz çalışmaların isimleri içinde "tefsir" geçmemesi dikkat çekici bir durumdur. İmâm Mâturîdî'nin (ö.333/944) "tefsir" ve "te'vil" in ne olduğuna dair izahları da dikkate alındığında hicri dördüncü asrın başlarına kadarki dönemde şimdi bizim kendilerine müfessir dediğimiz insanların, kendilerini bu kelime ile tanımlamadıkları görülmektedir.

Bu hassas durumun kaynağının, müfessirin, Allah'ın kelamı karşısındaki konumu olduğu düşünülmektedir. Bu düşüncenin devamı olarak Müfessir, kendisini Kelamullah karşısında ne olarak tanımlıyorsa, yaptığı işin sonucunda ortaya çıkan eserine de bu yönde bir isim koymayı tercih ediyordu.

İmâm Mâturîdî'ye (ö.333/944) kadarki dönem incelendiğinde müfessirlerin kendilerini, İmâm Mâturîdî'nin

açıkça belirttiği üzere Kur'an'ın nüzulüne şahit olan sahabe'nin yerine koymadığı bundan dolayı yaptıkları işi tefsir saymadıkları hakikati de çıkan sonuçlardan bir tanesidir.

İmâm Mâturîdî de kendisini sahabe yerine koymayan müfessirlerden birisidir. Bu bakımdan eserinin ismine içinde "tefsir" geçen bir ibare ile isimlendirmemiştir. Böylelikle kendini Kelamullah'ın karşısında "tefsir" yapanların içinde değil, "te'vil" yapanların içinde konumlandırmaktadır.

Bugüne gelindiğinde ise önceki dönemin hassasiyetinin bütünüyle devam etmediği, yine isimler üzerinden söylenebilir. Ülkemizde, orijinali Türkçe yazılan tefsirlerden örnekle devam edecek olursak Mehmet Vehbi Efendi tefsirine, "Hülâsatu'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân", Süleyman Ateş, tefsirine "Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri", Celal Yıldırım tefsirine "İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri", Ömer Nasuhi Bilmen tefsirine "Kur'an'ı Kerimin Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri", Sait Şimşek tefsirine "Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri" ve Ömer Çelik tefsirine "Hakk'ın Daveti Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri" ismini vermişlerdir.

Bu isimleri eserlerine veren müfessirler, yaptıkları işi "tefsir" olarak adlandırmaktadırlar. Bunların dışında yine Türkçe yazılan ancak, ismine "tefsir" koymayan müelliflerin de eserlerini hatırlayalım: Elmalılı Hamdi Yazır tefsirine "Hak Dini Kur'an Dili", Zeki Duman tefsirine "Beyânu'l-Hakk" demiştir. Yine son dönem müelliflerinden Seyyid Kutub eserine "Fî Zîlâli'l-Kur'ân", Mevdudî eserine "Tefhîmu'l-Kur'ân" ismini vermişlerdir.

Yakın dönem örnekleri ile ilgili şu değerlendirmenin yapılması bu sıralamadan sonra zorunlu olmuştur: Uzunca bir süredir "tefsir" ve "te'vil" kelimeleri birbirleri yerine eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Buradan hareketle, eserlerinin ismini "tefsir" kelimesiyle adlandırma yapanların özellikle kendilerine biçtikleri rolü, ilk dönemdeki karşılığıyla "sahabe'nin rolüyle" bir tutmak, onlara haksızlık olur. Ancak bütün bu ayrıntıların farkında olarak, kasten bu türden bir isimlendirme yapılması durumunda tefsirin sahibi'nin kendisini konumlandığı yer netleşecektir. Genellikle eserlerin mukaddimelerinde müellifin o eseri yazış sebebi zikredildiği için tikel örnekler üzerinden konum belirlemesi daha sağlıklı olacaktır.

İmâm Mâturîdî'ye kadarki dönem dikkate alındığında ise "tefsir" ve "te'vil" kelimeleri birbirlerinden farklı karşılıklar için kullanılmışlardır. Tefsirin

ismi üzerinden müfessirin kalamullah karşısındaki konumu karşısında, ilk dönemdeki bu farkındalık sebebiyle daha net sonuçlara bizi götürecektir. Ulaşabildiğimiz kadarıyla, İmâm Mâturîdî'nin vefat tarihine

kadarki süreçte eserine “Tefsir” diyen bir müfessir yoktur. Bu durum ciddi bir farkındalığın ve ayırımın yapıldığının kanıtıdır. İmâm Mâturîdî de bu farkındalığa sahip “müevvillerden” birisidir. *Vallahu a'lem.*

Dipnotlar

- 1 *Tefsîru İbn Abbâs*, Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1993 (Üçüncü baskı).
- 2 Bu bilgiler için bkz. *Tefsîru Dahhâk*, (Tahkik: Muhammed Şükrü Ahmed ez-Zâveyyeti), Kahire: Dâru's-Selâm, 1999, s.43 ve 77-78.
- 3 *Tefsîru'l-İmâm Mucâhid b. Cebr*, Medinetu Nasr: Dâru'l-Fikri'l-İslâmi el-Hadise, 1989.
- 4 Örnek tezler için bkz. Düzenli Yaşar, *Şihâbuddin Sühreverdî ve Nuğbetu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân İsimli Eserinin Tevbe Suresine Kadar Tahkiki*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 1987; Aydemir Abdullah, *Büyük Türk Bilgini Şeyhulislam Ebussuud Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, tarihsiz.
- 5 Bu genel açıklamaların geçtiği yerlere örnek olarak bkz. *Tefsîru Dahhâk*, s.15-18; *Tefsîru İmâm Mucâhid b. Cebr*, s.41-48; *Tefsîru's-Seâlibî*, (Tahkik: Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd), Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1997, s.83-90;
- 6 Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sunne*, (Tahkik: Mecdi Bâsillum), Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 2005, I, s.349.
- 7 Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, (Çev.: Yaşar Kandemir) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988, s.302
- 8 Mâturîdî, *Te'vilât*, I, s.349.